

การเกษตรผสมผสาน (Integrated Farming System)

หนังสือเล่มนี้เรียบเรียงตามผลลัพธ์การเรียนรู้ระดับรายวิชา
จุดประสงค์รายวิชา สมรรถนะรายวิชา และคำอธิบายรายวิชา
หลักสูตรประกาศนียบัตรวิชาชีพ พุทธศักราช 2567

การเกษตรผสมผสาน 21701-2008

หมวดวิชาสมรรถนะวิชาชีพ

กลุ่มสมรรถนะวิชาชีพเฉพาะ

หลักสูตรประกาศนียบัตรวิชาชีพ พุทธศักราช 2567

พรกมล มูลคำ

การเกษตรผสมผสาน

21701-2008

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของสำนักหอสมุดแห่งชาติ

พรกมล มูลคำ.

การเกษตรผสมผสาน (21701-2008).-- กรุงเทพฯ : แม็คเ็ดดูเคชั่น, 2568.
220 หน้า.

1. เกษตรกรรม. 2. เกษตรกรรมทางเลือก. 3. เกษตรกรรมแบบผสมผสาน.
4. เกษตรกรรมแบบยั่งยืน. 5. เกษตรกรรมแผนใหม่. I. ชื่อเรื่อง.

338.162

ISBN 978-616-345-310-5

จัดทำโดย

 IMACEDUCATION

ผู้เขียน : พรกมล มูลคำ

ผู้ทรงคุณวุฒิ : อำนวย อนุรักษ์

การสั่งซื้อ : ส่งธนวัฒน์สังจ่าย ไปรษณีย์ลาดพร้าว ในนาม บริษัท แม็คเ็ดดูเคชั่น จำกัด
เลขที่ 9/99 อาคารแม็ค ซอยลาดพร้าว 38 ถนนลาดพร้าว แขวงจันทระเกษม
เขตจตุจักร กรุงเทพฯ 10900

☎ : 0-2938-2022-7 FAX : 0-2938-2028

www.MACeducation.com

พิมพ์ครั้งที่ : 1

จำนวนที่พิมพ์ : 1,000 เล่ม

ราคาจำหน่าย : 145 บาท

ปีที่พิมพ์ : 2568

พิมพ์ที่ : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ที.เอส.บี โปรดักส์

(สงวนลิขสิทธิ์ตามกฎหมาย ห้ามลอกเลียน ไม่ว่าจะเป็นส่วนหนึ่งส่วนใดของหนังสือเล่มนี้นอกจากจะได้รับอนุญาตเป็นลายลักษณ์อักษร)

คำนำ

ตามที่กระทรวงศึกษาธิการได้ประกาศใช้หลักสูตรประกาศนียบัตรวิชาชีพ พุทธศักราช 2567 เพื่อยกระดับการศึกษาวิชาชีพของบุคคลให้สูงขึ้น สอดคล้องกับยุทธศาสตร์ชาติ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ อุตสาหกรรมเป้าหมายในการพัฒนาประเทศ แผนการศึกษาแห่งชาติ ความต้องการของสถานประกอบการ รวมทั้งข้อเสนอจากคณะกรรมการร่วมภาครัฐและเอกชน เพื่อผลิตและพัฒนากำลังคนอาชีวศึกษา (อ.กรอ.อศ.) โดยหลักสูตรดังกล่าวเป็นไปตามกรอบคุณวุฒิแห่งชาติ (National Qualifications Framework: NQF) และกรอบคุณวุฒิอ้างอิงอาเซียน (ASEAN Qualifications Reference Framework: AQRF) มาตรฐานการศึกษาของชาติ และกรอบคุณวุฒิอาชีวศึกษาแห่งชาติ ตลอดจนยึดโยงกับมาตรฐานอาชีพ มาตรฐานฝีมือแรงงาน และมาตรฐานอื่น ๆ ทั้งในประเทศหรือต่างประเทศ เพื่อมุ่งเน้นการเรียนรู้สู่การปฏิบัติ เพื่อพัฒนาสมรรถนะกำลังคนระดับฝีมือ รวมทั้งคุณธรรม จริยธรรม จรรยาบรรณวิชาชีพ และกิจนิสัยที่เหมาะสมในการทำงาน ให้สอดคล้องกับความต้องการกำลังคนของตลาดแรงงาน ชุมชน สังคม

บริษัท แม็คเอ็ดดูเคชั่น จำกัด ตระหนักถึงภารกิจสำคัญในการมีส่วนร่วมในการสนับสนุนส่งเสริมการศึกษาระดับอาชีวศึกษาให้บรรลุผลสัมฤทธิ์ตามที่ตั้งไว้ จึงได้แต่งตั้งคณะทำงานซึ่งประกอบด้วยนักวิชาการและผู้สอน ทั้งในระดับอาชีวศึกษาและระดับอุดมศึกษาที่มีความเชี่ยวชาญด้านหลักสูตรและการจัดการเรียนรู้ ดำเนินการวิเคราะห์หลักสูตรประกาศนียบัตรวิชาชีพ พุทธศักราช 2567 ในแต่ละสาขาวิชาเพื่อจัดทำสื่อการเรียนรู้ อันประกอบด้วย

1. **หนังสือเรียน** ที่จัดทำให้ตรงกับอ้างอิงมาตรฐาน ผลลัพธ์การเรียนรู้ระดับรายวิชา จุดประสงค์รายวิชา สมรรถนะรายวิชา และคำอธิบายรายวิชา ทั้งนี้โดยคำนึงถึงความสอดคล้องกับมาตรฐานอาชีพ มาตรฐานฝีมือแรงงาน และมาตรฐานอื่น ๆ ทั้งในประเทศหรือต่างประเทศ

2. **แผนการจัดการเรียนรู้** ที่มุ่งเน้นการพัฒนาสมรรถนะของผู้เรียนผ่านกิจกรรมการเรียนรู้หลากหลายรูปแบบ เพื่อเป็นแนวทางให้ผู้สอนนำไปปรับให้เหมาะสมกับธรรมชาติของผู้เรียนและจุดเน้นของสถานศึกษา

จุดเด่นของหนังสือเรียนชุดใหม่ มีดังนี้

1. นำเสนอในรูปแบบบทเรียน โดยในแต่ละบทเรียนมี ผลลัพธ์การเรียนรู้ระดับบทเรียน สมรรถนะประจำบทเรียน แนวคิดหลัก หัวข้อหลัก และจุดประสงค์เชิงพฤติกรรม และใบเนื้อหาที่ง่ายต่อการเรียนรู้ แต่ยังคงไว้ซึ่งความเข้มข้นและทันสมัย ทั้งนี้เนื้อหาในหนังสือเรียนมุ่งเน้นให้สัมพันธ์กับจุดประสงค์การเรียนรู้ หลักการเรียนรู้ตามสภาพจริง (Authentic Learning) และการประเมินผลตามสภาพจริง (Authentic Assessment)

2. แทรกใบงานที่ออกแบบให้สอดคล้องกับผลลัพธ์การเรียนรู้ระดับบทเรียน สมรรถนะประจำบทเรียน และจุดประสงค์เชิงพฤติกรรม สำหรับการฝึกกระบวนการเรียนรู้ที่สำคัญ เช่น การเรียนรู้จากโครงงาน (Project-based Learning)

3. มีแบบทดสอบหลังเรียนในทุกๆ บทเรียน เพื่อประเมินผลหลังเรียนในแต่ละบทเรียน

บริษัท แม็คเอ็ดดูเคชั่น จำกัด ขอขอบคุณสถานศึกษา ครู ณาจารย์ ผู้สอน ผู้เรียน และผู้ที่สนใจทุกท่าน ที่ให้ความไว้วางใจในสื่อการเรียนรู้ของบริษัท บริษัทหวังเป็นอย่างยิ่งว่าสื่อการเรียนรู้ชุดนี้จะมีส่วนช่วยให้การจัดการเรียนรู้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลเพื่อพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณภาพทัดเทียมระดับสากลต่อไป

บริษัท แม็คเอ็ดดูเคชั่น จำกัด

รหัสวิชา 21701-2008

การเกษตรผสมผสาน

ทฤษฎี 1 ชั่วโมง ปฏิบัติ 2 ชั่วโมง 2 หน่วยกิต

อ้างอิงมาตรฐาน

ผลลัพธ์การเรียนรู้ระดับรายวิชา

ประยุกต์ใช้ความรู้และทักษะเกี่ยวกับหลักเกษตรทฤษฎีใหม่และหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในการทำเกษตรแบบผสมผสาน

จุดประสงค์รายวิชา เพื่อให้

1. รู้และเข้าใจหลักการและกระบวนการเบื้องต้นในการทำเกษตรแบบผสมผสาน
2. สามารถวางแผนและจัดการเกษตรแบบผสมผสานเบื้องต้นโดยประยุกต์ใช้หลักเกษตรทฤษฎีใหม่และหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง โดยคำนึงถึงการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า
3. มีเจตคติและกิจนิสัยที่ดีต่อการทำการเกษตรผสมผสาน ทำงานด้วยความรับผิดชอบ รอบคอบ ขยัน อดทน และสามารถทำงานร่วมกับผู้อื่น
4. ประยุกต์ใช้ความรู้และทักษะเกี่ยวกับการทำการเกษตรแบบผสมผสาน การประยุกต์ใช้หลักเกษตรทฤษฎีใหม่และหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในการทำการเกษตรแบบผสมผสาน

สมรรถนะรายวิชา

1. แสดงความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับหลักการและกระบวนการทำการเกษตรแบบผสมผสาน
2. สำรวจ ทำการเกษตรแบบผสมผสานในท้องถิ่น
3. วิเคราะห์ วางแผนทำการเกษตรแบบผสมผสานตามสภาพพื้นที่และสภาพแวดล้อม
4. เตรียมการทำการเกษตรแบบผสมผสานตามสภาพพื้นที่และสภาพแวดล้อม
5. ปฏิบัติการเกษตรแบบผสมผสานตามหลักการและกระบวนการ
6. ประยุกต์ใช้หลักเกษตรทฤษฎีใหม่และหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในการทำการเกษตรแบบผสมผสาน

คำอธิบายรายวิชา

ศึกษาและปฏิบัติเกี่ยวกับ ความสำคัญของการเกษตรแบบผสมผสาน หลักการและรูปแบบของการเกษตรแบบผสมผสาน การสำรวจ วิเคราะห์ วางแผน เตรียมการและทำการเกษตรแบบผสมผสาน การประยุกต์ใช้หลักเกษตรทฤษฎีใหม่และหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในการทำการเกษตรแบบผสมผสาน

สารบัญ

หน้า

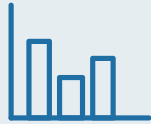
บทเรียนที่ 1 ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับหลักการและรูปแบบของการเกษตรแบบผสมผสาน	1
1.1 ประวัติของการเกษตรแบบผสมผสาน	3
1.2 ความหมายของการเกษตรแบบผสมผสาน	5
1.3 ความสำคัญของการเกษตรแบบผสมผสาน	7
1.4 พื้นฐานของการเกษตรแบบผสมผสาน	11
1.5 หลักการของการเกษตรแบบผสมผสาน	11
1.6 รูปแบบของการเกษตรแบบผสมผสาน	12
1.7 ข้อควรพิจารณาในการทำการเกษตรแบบผสมผสาน	17
1.8 ปัญหาและแนวทางการแก้ปัญหาทางการเกษตรของไทย	24
แบบทดสอบหลังเรียนบทเรียนที่ 1	36
บทเรียนที่ 2 การสำรวจและวิเคราะห์ผลผลิตการทำเกษตรแบบผสมผสานในท้องถิ่น	39
2.1 การตลาดของการเกษตรแบบผสมผสาน	41
2.2 ขั้นตอนการสำรวจและการเก็บข้อมูลการทำเกษตรแบบผสมผสานในท้องถิ่น	51
2.3 ข้อปฏิบัติในการสำรวจผลผลิตการทำเกษตรแบบผสมผสานในท้องถิ่น	56
แบบทดสอบหลังเรียนบทเรียนที่ 2	64
บทเรียนที่ 3 การวางแผนและเตรียมการการทำเกษตรแบบผสมผสาน	66
3.1 อุปกรณ์และเครื่องมือทางการเกษตรแบบผสมผสาน	68
3.2 ข้อปฏิบัติในการใช้อุปกรณ์และเครื่องมือในการทำการเกษตรแบบผสมผสาน	80
3.3 การบำรุงรักษาและเก็บเครื่องมืออุปกรณ์ทางการเกษตร	81
3.4 การเขียนแผนผังแปลงเกษตรแบบผสมผสาน	82
3.5 การเตรียมการทำการเกษตรแบบผสมผสาน	85
3.6 การจัดการดูแลรักษาผลผลิต	89
3.7 การจัดการผลผลิตทางการเกษตร	92
3.8 การจัดการหลังการเก็บผลผลิต	96
แบบทดสอบหลังเรียนบทเรียนที่ 3	109

บทเรียนที่ 4 ปฏิบัติการเกษตรแบบผสมผสาน	112
4.1 งานปลูกพืชผสมผสาน	118
4.2 งานเลี้ยงสัตว์ผสมผสาน	131
4.3 งานเลี้ยงสัตว์น้ำผสมผสาน	143
4.4 งานบัญชีรายรับ-รายจ่าย	159
แบบทดสอบหลังเรียนบทเรียนที่ 4	181
บทเรียนที่ 5 การประยุกต์ใช้หลักเกษตรทฤษฎีใหม่และหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ในการทำการเกษตรแบบผสมผสาน	183
5.1 การประยุกต์ใช้หลักเกษตรทฤษฎีใหม่ในการทำการเกษตรแบบผสมผสาน	185
5.2 การประยุกต์ใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในการทำการเกษตรแบบผสมผสาน	192
แบบทดสอบหลังเรียนบทเรียนที่ 5	208
บรรณานุกรม	211

ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับ หลักการและรูปแบบของ การเกษตรแบบผสมผสาน

ผลลัพธ์การเรียนรู้ระดับบทเรียน (Lesson Learning Outcomes)

เข้าใจหลักการและกระบวนการทำการเกษตรแบบผสมผสาน
ได้ถูกต้อง ทำงานด้วยความรับผิดชอบ รอบคอบ ชยัน อดทน
และสามารถทำงานร่วมกับผู้อื่น

สมรรถนะประจำบทเรียน (Competency)

แสดงความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับหลักการและกระบวนการ
ทำการเกษตรแบบผสมผสาน

แนวคิดหลัก (Main Idea)

การเกษตรเป็นอาชีพดั้งเดิมของมนุษย์มาตั้งแต่สมัยดึกดำบรรพ์
ซึ่งการดำรงชีวิตของมนุษย์นั้นต้องอาศัยปัจจัยพื้นฐานเพื่อการ
ดำรงชีวิตคือปัจจัย 4 ซึ่งปัจจุบันมีปัจจัยอื่นเพิ่มขึ้นมาเพื่อสร้าง
คุณภาพชีวิต ทำให้สังคมและวัฒนธรรมเกิดการเปลี่ยนแปลงอยู่
ตลอดเวลา การทำเกษตรแบบผสมผสานเพื่อสร้างคุณภาพชีวิตให้
พอมี พอกิน ซึ่งมีอีกหลากหลายในระบบการทำการเกษตรที่ทำให้
สามารถพึ่งตนเองได้มากที่สุด

การเกษตรแบบผสมผสานเป็นระบบการเกษตรที่มีการปลูกพืช
การเลี้ยงสัตว์ การประมง และสิ่งแวดล้อมที่เกิดความสัมพันธ์กัน
เกื้อกูลกัน การเกษตรแบบผสมผสานจะประสบความสำเร็จได้นั้น
ต้องมีการวางรูปแบบดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ อย่างเหมาะสม โดย
คำนึงถึงปัจจัยการผลิต และการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่อย่าง
คุ้มค่า

หัวข้อหลัก (Topics)

- 1.1 ประวัติของการเกษตรแบบผสมผสาน
- 1.2 ความหมายของการเกษตรแบบผสมผสาน
- 1.3 ความสำคัญของการเกษตรแบบผสมผสาน
- 1.4 พื้นฐานของการเกษตรแบบผสมผสาน
- 1.5 หลักการของการเกษตรแบบผสมผสาน
- 1.6 รูปแบบของการเกษตรแบบผสมผสาน
- 1.7 ข้อควรพิจารณาในการทำการเกษตรแบบผสมผสาน
- 1.8 ปัญหาและแนวทางการแก้ปัญหาทางการเกษตรของไทย

จุดประสงค์เชิงพฤติกรรม (Behavioral Objectives)

1. รู้และเข้าใจประวัติความเป็นมา ความหมาย และความสำคัญใน
การทำการเกษตรแบบผสมผสาน
2. อธิบายหลักการและกระบวนการในการทำการเกษตรแบบผสมผสาน
ได้
3. มีเจตคติและกิจนิสัยที่ดีต่อการทำการเกษตรผสมผสาน ทำงาน
ด้วยความรับผิดชอบ รอบคอบ ชยัน อดทน และสามารถทำงาน
ร่วมกับผู้อื่นได้

การเกษตรเป็นอาชีพดั้งเดิมของมนุษย์มาตั้งแต่สมัยดึกดำบรรพ์ ซึ่งการดำรงชีวิตของมนุษย์นั้นต้องอาศัยปัจจัยพื้นฐานเพื่อการดำรงชีวิต คือ ปัจจัย 4 ได้แก่ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค ซึ่งในปัจจุบันได้มีปัจจัยอื่นเพิ่มขึ้นมาเพื่อสร้างคุณภาพชีวิตของมนุษย์ เช่น การศึกษา สิ่งอำนวยความสะดวก การบริการทางสังคมต่างๆ เป็นต้น ทำให้สังคมและวัฒนธรรมเกิดการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา เพราะความต้องการของมนุษย์ไม่มีที่สิ้นสุด

การเกษตรแบบผสมผสานเป็นระบบการเกษตรที่มีการปลูกพืช การเลี้ยงสัตว์ การประมง และสิ่งแวดล้อมที่เกิดความสัมพันธ์กัน เกื้อกูลกัน การเกษตรแบบผสมผสานจะประสบความสำเร็จได้นั้น ต้องมีการวางรูปแบบดำเนินกิจกรรมต่างๆ อย่างเหมาะสม โดยคำนึงถึงปัจจัยการผลิต เศรษฐกิจ ชุมชน สังคม สภาพแวดล้อม และการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด

จากที่กล่าวมาการทำเกษตรแบบผสมผสานเป็นสิ่งที่ทุกคนควรหันมาให้ความสนใจ และยึดหลักการทำเกษตรแบบผสมผสานเพื่อสร้างคุณภาพชีวิตของตนให้พอกิน พอกิน ซึ่งมีอีกหลากหลายในระบบการทำเกษตรที่ทำให้สามารถพึ่งตนเองได้มากที่สุด

รูปที่ 1.1 เกษตรกรรมเป็นอาชีพของคนไทย
(ที่มา : <https://pixabay.com/>)

1.1 ประวัติของการเกษตรแบบผสมผสาน

การเกษตรแบบผสมผสาน (Integrated Farming) เป็นระบบเกษตรกรรมแบบดั้งเดิมที่มีการผสมกลมกลืนและเกื้อกูลซึ่งกันตามธรรมชาติ มีตัวอย่างให้เห็นในหลายประเทศทั่วโลก เช่น ประเทศจีน มีการเลี้ยงสุกรผสมผสานกับการเลี้ยงสัตว์น้ำ และประเทศญี่ปุ่นมีการเลี้ยงปลาในนาข้าว เป็นต้น สำหรับประเทศไทยในอดีตไม่มีระบบการเกษตรแบบผสมผสานที่ชัดเจน แต่จะเป็นระบบการทำไร่นาสวนผสม เนื่องจากเป็นระบบการเกษตรที่มีเป้าหมายการทำเพื่อให้มีอาหารเก็บกักตุนไว้สำหรับบริโภคเพื่อการยังชีพ หรือเพื่อลดความเสี่ยงจากราคาผลผลิตที่ไม่แน่นอน และความแปรปรวนของดินฟ้าอากาศ โดยการปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์หลายอย่างรวมอยู่ในพื้นที่เดียวกันสำหรับใช้บริโภค

ในครอบครัว แต่ไม่ได้จัดการให้กิจกรรมการผลิตผสมผสานเกื้อกูลกัน เพื่อลดต้นทุนการผลิต หรือใช้ประโยชน์จากทรัพยากรอย่างสูงสุด เหมือนการเกษตรแบบผสมผสานไร่นาสวนผสมอาจมีกลไกการเกื้อกูลกันจากกิจกรรมการผลิตได้บ้างแต่ก็มีเพียงเล็กน้อย และเป็นกลไกที่เกิดขึ้นเอง มิใช่เกิดจากความรู้ความเข้าใจ

ต่อมาในช่วงปลายพุทธศักราช 2520 ภาคตะวันออกเฉียงเหนือได้ประสบปัญหาภัยแล้งและขาดแคลนอาหาร จึงเริ่มมีการเลี้ยงปลาในนาข้าว นักพัฒนาได้ค้นพบรูปแบบและเทคนิคการเกษตรอื่นๆ เช่น รูปแบบการเกษตรแบบผสมผสานของพ่อมหาอยู่ สุนทรชัย ซึ่งเป็นการประยุกต์รูปแบบการทำสวนยกร่องแถบภาคกลางและนำไปพัฒนาเป็นระบบเกษตรแบบผสมผสานในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่จังหวัดสุรินทร์ โดยเริ่มจากการสร้างสระเก็บน้ำในไร่นา จากนั้นจึงค่อยๆ พัฒนามาปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ชนิดต่างๆ จนกระทั่งกิจกรรมการผลิตได้เข้าสู่ระบบผสมผสานอย่างเต็มรูปแบบเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2516 ทั้งนี้การเกษตรแบบผสมผสานเริ่มขยายตัวตั้งแต่ปี พ.ศ. 2528 เป็นต้นมา การเกษตรแบบผสมผสานเป็นการจัดระบบของกิจกรรมการผลิตในพื้นที่การเกษตร ได้แก่ พืช สัตว์ และประมง ให้มีการผสมผสานอย่างต่อเนื่องและเกื้อกูลในการผลิตซึ่งกันและกัน โดยการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในพื้นที่ เช่น ดิน น้ำ และแสงแดดอย่างเหมาะสมและเกิดประโยชน์สูงสุด มีความสมดุลของสภาพแวดล้อมอย่างต่อเนื่องและเกิดผลในการเพิ่มพูนความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ

เกษตรกรที่เป็นต้นแบบของเกษตรแบบผสมผสานคือ พ่อมหาอยู่ สุนทรชัย แห่งบ้านตระแบก ตำบลสลัดได อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ (รูปที่ 1.2) ซึ่งได้นำประสบการณ์การทำเกษตรแบบยกร่องในภาคกลางเข้ามาปรับใช้ มีการจัดการแหล่งน้ำที่ชาญฉลาด ผสมผสานกิจกรรมการปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ให้หลากหลาย อีกทั้งมีการจัดการผลผลิตการเกษตรที่ค่านึงถึงสถานการณ์การตลาดที่ดี ประสบการณ์ของท่านได้สร้างแรงบันดาลใจให้เกษตรกรทั่วประเทศ และเปลี่ยนแปลงการทำเกษตรกรรมเชิงเดี่ยวมาเป็นเกษตรกรรมที่ยั่งยืนบนพื้นที่เกษตรกรรมทั้งหมด นอกจากนี้ปลูกข้าวบนพื้นที่ทำกินของพ่อมหาอยู่ประมาณ 60 ไร่ ยังมีการทำเกษตรแบบผสมผสานอย่างประณีต โดยการขุดสระเก็บน้ำและร่องน้ำเพื่อใช้เลี้ยงปลาและใช้เป็นแหล่งน้ำสำรอง อีกมุมใช้เป็นคอกสัตว์สำหรับเลี้ยงสุกร ซึ่งมูลสุกรจะไหลลงสู่บ่อปลาพื้นที่ตามคันดินโดยรอบจะปลูกพืชผักสวนครัวและไม่ย่นต้นใช้เป็นร่มเงาให้กับปลา นอกจากนี้ยังสามารถออกดินเลนจากบ่อปลาขึ้นมากระจายอยู่ในพื้นที่รอบๆ เป็นการเพิ่มความอุดมสมบูรณ์ของดินได้อีกทางหนึ่ง (มูลนิธิเกษตรกรรมไทยยั่งยืน)

รูปที่ 1.2 พ่อมหาอยู่ สุนทรชัย
(ที่มา : <https://www.isangate.com/>)

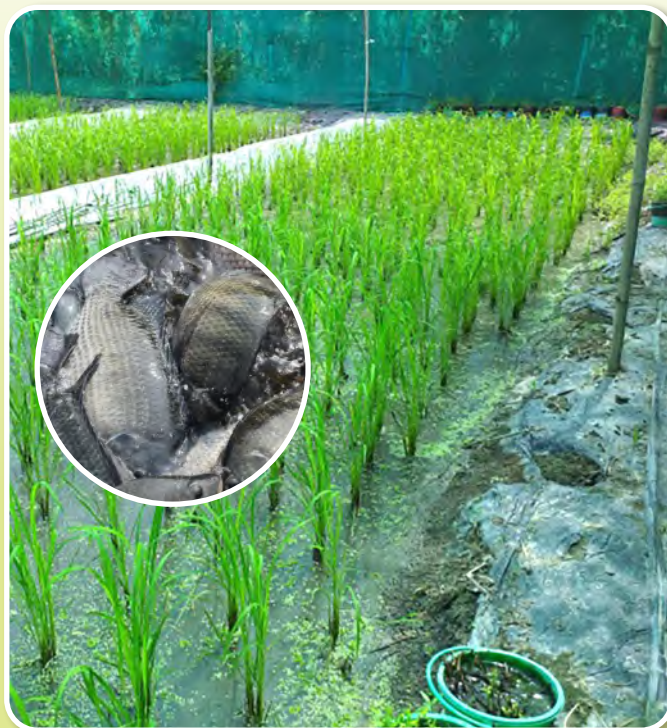

1.2 ความหมายของการเกษตรแบบผสมผสาน

การเกษตรแบบผสมผสาน (Integrated Farming) หมายถึง ระบบการเกษตรที่มีการผลิตตั้งแต่ 2 ชนิดขึ้นไป มีการปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์หลากหลายชนิดในพื้นที่เดียวกัน แต่ละกิจกรรมมีการเกื้อกูลประโยชน์ต่อกันอย่างมีประสิทธิภาพสูงสุด โดยอาศัยหลักการอยู่ร่วมกันระหว่างพืช สัตว์ และสิ่งแวดล้อม การอยู่ร่วมกันอาจจะอยู่ในรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างพืชกับพืช พืชกับสัตว์ หรือสัตว์กับสัตว์ก็ได้ เศรษฐกิจและผลพลอยได้จากการปลูกพืชจะเป็นประโยชน์ต่อกิจกรรมการเลี้ยงสัตว์ ในทางตรงกันข้ามผลที่ได้จากการเลี้ยงสัตว์ก็จะเป็นประโยชน์ต่อพืชด้วยเช่นกัน ระบบเกษตรแบบผสมผสานจะประสบผลสำเร็จได้จะต้องมีการวางรูปแบบและดำเนินการ โดยให้ความสำคัญต่อกิจกรรมแต่ละชนิดอย่างเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมทางกายภาพ เศรษฐกิจ และสังคม มีการใช้แรงงาน เงินทุน ที่ดิน ปัจจัยการผลิต และทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพ ตลอดจนรู้จักนำวัสดุเหลือใช้จากการผลิตชนิดหนึ่งมาหมุนเวียนใช้ประโยชน์กับการผลิตอีกชนิดหนึ่ง หรือหลายชนิดภายในพื้นที่แบบครบวงจร เช่น การเลี้ยงไก่ไข่บนบ่อปลา และการเลี้ยงปลาในนาข้าว เป็นต้น ดังรูปที่ 1.3

ก. การเลี้ยงไก่ไข่บนบ่อปลา

ข. การเลี้ยงปลาในนาข้าว

รูปที่ 1.3 กิจกรรมการทำเกษตรแบบผสมผสาน
(ที่มา : พรกมล มูลคำ)

ความหมายและคำจำกัดความที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรแบบผสมผสาน

การเรียนรู้เรื่องการเกษตรแบบผสมผสานจำเป็นต้องรู้ความหมายและคำจำกัดความที่เกี่ยวข้อง เพื่อจะได้ทราบและเข้าใจความหมายที่ถูกต้อง ดังนี้

1) **พืช (Plant)** หมายถึง พันธุ์ไม้ทุกชนิดที่สามารถดูดซึมธาตุอาหาร น้ำ และอากาศได้ เพื่อการเจริญเติบโต เคลื่อนไหว และการขยายพันธุ์

2) **สัตว์ (Animal)** หมายถึง สิ่งมีชีวิตที่แตกต่างไปจากพืชพรรณ ไม่สามารถสังเคราะห์ด้วยแสงเองได้ สามารถเคลื่อนที่ได้ เจริญเติบโตและสืบพันธุ์ต่อไปได้

3) **เกษตรกรรม (Agriculture)** หมายถึง การปลูกพืชและการเลี้ยงสัตว์โดยอาศัยความรู้ ประสบการณ์ ทรัพยากรธรรมชาติ ตลอดจนทุนเพื่อให้ได้ผลผลิตทางการเกษตร ผู้ที่ประกอบอาชีพนี้ เรียกว่า “เกษตรกร”

4) **เกษตรกร (Farmer)** หมายถึง ผู้ที่ประกอบอาชีพเกี่ยวกับการเพาะปลูกพืชในสวนและในไร่ นา การเลี้ยงสัตว์บนบก ในน้ำ และในทะเล เพื่อผลิตอาหาร เส้นใยธรรมชาติ และเชื้อเพลิงต่างๆ อันเกิดมาจากเกษตรกรรม

5) **การศึกษาเกษตรกรรม (Agricultural Education)** หมายถึง การเรียนรู้เกี่ยวกับการเกษตรทั้งในและนอกโรงเรียน ตั้งแต่ระดับประถมศึกษาจนถึงระดับอุดมศึกษา ตลอดจนการให้ความรู้แก่เกษตรกรและประชาชนผู้สนใจในเทคนิคใหม่ๆ ทางทางการเกษตร

6) **เกษตรกรรมศิลป์ (Art Agriculture)** หมายถึง วิชาที่จัดสอนเกี่ยวกับความรู้ขั้นพื้นฐานทางการเกษตร เพื่อสร้างทัศนคติที่ดีต่ออาชีพเกษตรกรรม และสามารถนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้

7) **อาชีวศึกษาเกษตร (Vocational Education of Agriculture)** หมายถึง การจัดการเรียนการสอนเฉพาะผู้ที่มีความสนใจที่จะศึกษาหาความรู้ทางการเกษตรด้านต่างๆ ในระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพ และระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง เพื่อศึกษาต่อ หรือประกอบอาชีพทางการเกษตร โดยมุ่งเน้นการเรียนรู้โดยการปฏิบัติจริง และในสถานการณ์จริง

8) **เกษตรศาสตร์ (Agricultural Science)** หมายถึง สาขาวิชาซึ่งจัดการเรียนการสอนในสาขางานย่อยต่างๆ เช่น สาขางานผลิตพืช สาขางานผลิตสัตว์ สาขางานผลิตสัตว์น้ำ เป็นต้น ซึ่งมุ่งเน้นสมรรถนะวิชาชีพด้านความรู้ ด้านทักษะ ด้านความสามารถในการประยุกต์ใช้และความรับผิดชอบ เพื่อเป็นแนวทางการปฏิบัติในการศึกษา ส่งเสริมและเผยแพร่ความรู้ทางด้านการเกษตร

9) **สุขภาพ (Healthy Lifestyle)** หมายถึง การดำรงชีพของบุคคลอย่างมีความสุขทั้งกายและจิตใจ มีเศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อมที่ดี มีคุณธรรมจริยธรรม สามารถทำงานร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข

1.3 ความสำคัญของการเกษตรแบบผสมผสาน

การเกษตรแบบผสมผสานมีความสำคัญดังนี้

1.3.1 ความสำคัญต่อการดำรงชีวิต

ความสำคัญต่อการดำรงชีวิต มีดังนี้

1. ก่อให้เกิดปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิต คือ ปัจจัยสี่ ได้แก่ อาหาร ยาโรคภัย เครือข่ายสังคม ที่อยู่อาศัย ปัจจัยสี่นั้นเกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตของมนุษย์ มีพื้นฐานและพัฒนาจากการเกษตรทั้งสิ้น เมื่อมนุษย์รู้จักจำแนกผลผลิตต่างๆ ซึ่งเป็นเรื่องของธุรกิจเกษตรเข้ามาเกี่ยวข้อง รวมทั้งพืชและสัตว์หลายชนิดที่มีความจำเป็นในการดำเนินชีวิตประจำวัน โดยเฉพาะพืชอาหารและเนื้อสัตว์ที่ทุกครัวเรือนต้องบริโภคเป็นประจำ และยังมีพืชสมุนไพรที่ถูกนำมาใช้ผลิตยาโรคภัย พืชเส้นใย หนังสัตว์ หรือขนสัตว์ ที่นำมาผลิตเป็นเครื่องนุ่งห่มเพื่อให้ร่างกายเกิดความอบอุ่นและใช้ปกปิดร่างกาย เป็นการเสริมบุคลิกภาพให้เกิดความมั่นใจและสวยงาม และยังมีประเภทไม้เนื้อแข็งและไม้เนื้ออ่อนหลายชนิดที่นำมาทำเป็นเครื่องใช้ในครัวเรือน สร้างที่อยู่อาศัยได้อีก เช่น ไม้ประดู่ ไม้แดง ไม้สัก หนุ่ย และจาก เป็นต้น

2. สามารถพึ่งพาตนเองได้โดยใช้ปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดโดยไม่เสียค่าใช้จ่าย ลดการใช้ปัจจัยภายนอก

3. มีคุณภาพชีวิตดีขึ้น มีรายได้เลี้ยงครอบครัวอย่างยั่งยืน คุณภาพชีวิตของคนเราในปัจจุบันนั้นจะดีมากหรือน้อยเพียงใด ขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายอย่างนอกเหนือจากปัจจัยสี่ที่ช่วยส่งเสริมให้ชีวิตมีคุณภาพ เช่น โภชนาการ สุขอนามัย การศึกษา รายได้ การจ้างงาน การคมนาคม และการสื่อสาร เป็นต้น ซึ่งสิ่งเหล่านี้ล้วนมีผลต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตทั้งสิ้น

4. สามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุข การทำการเกษตรแบบผสมผสานสามารถสร้างความสัมพันธ์ที่ดีในครอบครัว โดยการทำกิจกรรมร่วมกันทุกๆ วัน เพื่อให้เกิดความเข้าใจ สามัคคี แลกเปลี่ยนเรียนรู้ความคิดซึ่งกันและกัน สร้างสรรค์ แบ่งปัน ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ก่อให้เกิดความสุขกายและสบายใจ

1.3.2 ความสำคัญต่อเศรษฐกิจ

ความสำคัญต่อเศรษฐกิจ มีดังนี้

1. ก่อให้เกิดรายได้ สามารถกระจายรายได้ตลอดทั้งปี
2. เกิดการหมุนเวียนรายได้ และซื้อ-ขาย แลก-เปลี่ยน

3. ทำให้เกิดอาชีพ มีงานทำตลอดทั้งปี การเกษตรแบบผสมผสานมีกิจกรรมหลายกิจกรรม แต่ละกิจกรรมมีการใช้แรงงานแตกต่างกัน จึงมีการใช้แรงงานมากขึ้น สามารถกระจายแรงงานไปตามกิจกรรมต่างๆ ได้ตลอดทั้งปี เมื่อเปรียบเทียบกับทำการเกษตรเชิงเดี่ยว ดังรูปที่ 1.4

รูปที่ 1.4 การเพาะเห็ดฟางในทะลายปาล์ม ในสวนยางพารา เป็นการสร้างอาชีพ
(ที่มา : พรกมล มูลคำ)

4. ลดความเสี่ยงจากความผันแปรของตลาด

5. เพิ่มผลผลิตต่อพื้นที่โดยมีการจัดการเรื่องทุน ที่ดิน และแรงงานอย่างมีประสิทธิภาพ ก่อให้เกิดผลผลิตต่อหน่วยการผลิตสูง เช่น การเลี้ยงปลาในนาข้าว ทำให้ได้ทั้งพืช ผลผลิตข้าวและปลา ในพื้นที่เดียวกัน ดังรูปที่ 1.5

รูปที่ 1.5 การปลูกพืชที่หลากหลายและเลี้ยงปลา เป็นการเพิ่มผลผลิตต่อพื้นที่
ณ ศูนย์เศรษฐกิจพอเพียง อ.กันทรารมย์ จ.ศรีสะเกษ
(ที่มา : พรกมล มูลคำ)

1.3.3 ความสำคัญต่อสังคม

ความสำคัญต่อสังคม มีดังนี้

1. มีอาหารเพียงพอต่อผู้บริโภค เนื่องจากเกษตรแบบผสมผสานมีความหลากหลายทั้งพืชและสัตว์ จึงมีผลิตภัณฑ์ที่หลากหลายและเพียงพอต่อการบริโภค
2. ลดปัญหาการขายแรงงาน หากมนุษย์มีงานทำจะมีความสุข ไม่เกิดความเบื่อหน่ายเท่าเทียมกัน ในสังคม และส่งผลให้การอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างมีความสุข
3. ลดการก่ออาชญากรรม การค้ามนุษย์ เนื่องจากการเกษตรแบบผสมผสานมีกิจกรรมที่หลากหลาย ส่งผลให้ประชากรมีงานทำตลอดทั้งปี
4. เกิดความสงบสุขอย่างยั่งยืน เมื่อเกิดรายได้และมีการหมุนเวียนจะส่งผลให้เศรษฐกิจขับเคลื่อนไปได้อย่างคล่องตัว ประชากรอยู่ดี มีสุข สร้างความสงบสุขอย่างยั่งยืนต่อสังคม

1.3.4 ความสำคัญต่อสิ่งแวดล้อม

ความสำคัญต่อสิ่งแวดล้อม มีดังนี้

1. ลดการใช้สารเคมี เนื่องจากการทำเกษตรผสมผสานนั้นมีความหลากหลายและเกื้อกูล เช่น การใช้ปุ๋ยอินทรีย์แทนปุ๋ยเคมี (รูปที่ 1.6) ได้แก่ ปุ๋ยหมัก ปุ๋ยน้ำชีวภาพ และปุ๋ยพืชสด เป็นต้น การใช้น้ำหมักสมุนไพรไล่แมลงแทนยาฆ่าแมลง เช่น น้ำหมักจากสะเดา ใบยาสูบ ตะไคร้หอม ข่า ทางไหล และน้ำส้มควันไม้ มีการป้องกันและกำจัดวัชพืชด้วยวิธีกลแทนการใช้ยาปราบวัชพืชและศัตรูพืช เช่น การถอน การใช้วัสดุคลุมดิน การปลูกพืชคลุม และการใช้กับดัก เป็นต้น

รูปที่ 1.6 การเตรียมปุ๋ยมูลแพะเพื่อใช้ในการทำเกษตรแบบผสมผสาน (ใช้แทนปุ๋ยเคมี)
(ที่มา : พรกมล มูลคำ)

2. สร้างความสมดุลทางธรรมชาติ การทำเกษตรแบบผสมผสานเป็นการเพิ่มความอุดมสมบูรณ์และรักษาความสมดุลให้กับสภาพแวดล้อม ซึ่งความสมดุลจะเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ เช่น แก๊สไนโตรเจนในธรรมชาติจะถูกเปลี่ยนเป็นอินทรีย์วัตถุ โดยจุลินทรีย์ที่อาศัยอยู่ในรากพืชตระกูลถั่วและสาหร่ายสีเขียวแกมน้ำเงิน จะทำให้ไนโตรเจนที่อยู่ในรูปที่พืชสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ ส่วนธาตุอาหารอื่นๆ พืชสามารถ

สะสมพลังงานแสงแดดในรูปของเนื้อไม้ อาหาร และโปรตีน เศษซากพืชที่ร่วงหล่นบนพื้นดินจะย่อยสลายกลายเป็นปุ๋ยให้แก่พืช (รูปที่ 1.7) ปรับปรุงสภาพแวดล้อมที่เสื่อมโทรมให้กลับคืนสู่สภาพที่อุดมสมบูรณ์ได้ เพราะการปลูกไม้ยืนต้นไม่ว่าจะเป็นไม้ผลหรือไม้ใช้สอยในระบบเกษตรแบบผสมผสานจะช่วยให้เกิดร่มเงา สร้างความร่มรื่น มูลสัตว์จะเป็นปุ๋ยแก่พืช เศษพืชเป็นอาหารสัตว์และสามารถทำปุ๋ยอินทรีย์ได้

3. ช่วยก่อให้เกิดความหลากหลายทางชีวพันธุ์ การปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์หลายชนิด

รวมกัน เมื่อสัตว์มีการถ่ายมูลไว้ที่หน้าดิน คลุกเคล้ากับใบไม้และซากพืช มีไส้เดือน กิ้งกือ จิ้งหรีด และมด กัดกินเป็นชิ้นเล็กๆ และมีจุลินทรีย์ในดินช่วยย่อยสลายจนกลายเป็นฮิวมัส ซึ่งเป็นแหล่งธาตุอาหารของพืชได้เป็นอย่างดี ดังนั้นจึงต้องมีการอนุรักษ์สัตว์และแมลงที่มีประโยชน์ไว้ ดังรูปที่ 1.8-1.9

รูปที่ 1.7 เศษใบไม้แห้งที่ร่วงหล่นพื้นสามารถทำเป็นปุ๋ยหมักที่มีประโยชน์แก่พืช (ที่มา : พรกมล มูลคำ)

รูปที่ 1.8 ผึ้งผสมเกสรดอกไม้ (ที่มา : พรกมล มูลคำ)

รูปที่ 1.9 การเก็บผักในสระเลี้ยงปลา (ที่มา : พรกมล มูลคำ)

4. ลดความเสี่ยงจากการระบาดของศัตรูพืช เนื่องจากมีพืชหลายชนิดเกิดขึ้นนอกจากจะทำให้เกิดความหลากหลายทางพืชพรรณแล้วยังทำให้มีแหล่งอาหารที่หลากหลายของแมลงที่เป็นศัตรูธรรมชาติของแมลงศัตรูพืช ซึ่งมีการควบคุมซึ่งกันและกัน โอกาสที่แมลงศัตรูพืชจะระบาดจนเกิดความเสียหายอย่างรุนแรงจึงมีน้อย

5. ลดการใช้พลังงานในการเกษตรลง เพราะปัจจัยการใช้พลังงานสามารถจัดหาได้จากผลพลอยได้จากผลผลิตในไร่ นา เช่น แก๊สชีวภาพ ปุ๋ยอินทรีย์ ปุ๋ยหมัก และไม่ใช้สอยที่เกิดจากไม้ไผ่เร็วต่างๆ แรงงานจากสัตว์เลี้ยง เช่น โค และกระบือ เป็นต้น

1.4 พื้นฐานของการเกษตรแบบผสมผสาน

การทำเกษตรแบบผสมผสานเป็นการทำการเกษตรที่เลียนแบบธรรมชาติ โดยการนำมาปรับใช้ให้เหมาะสมและสอดคล้องกับมนุษย์ เพื่อความอยู่รอดอย่างมีความสุข จะเห็นได้จากกิจกรรมต่างๆ เช่น ระบบความสัมพันธ์ของป่าไม้เขตร้อนชื้นในประเทศไทย ซึ่งประกอบด้วย ไม้ยืนต้น ไม้เล็ก สัตว์ใหญ่ สัตว์เล็กมากมายหลายชนิด ที่สัมพันธ์กันเป็นห่วงโซ่อาหารที่ซับซ้อน รวมทั้งภายในดินและใต้ผืนป่าที่มีสิ่งมีชีวิตเล็กๆ มากมายทำหน้าที่ในการย่อยสลายเศษซากพืชและสัตว์ และยังมีแร่ธาตุในดินที่อยู่ในรูปที่พืชสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้อีกด้วย

การเกษตรแบบผสมผสานมีกิจกรรมการผลิตที่หลากหลาย เพื่อตอบสนองต่อการบริโภค และลดความเสี่ยงต่อราคาผลผลิต ความแปรปรวนของผลผลิตที่ไม่แน่นอน ลดต้นทุนการผลิต โดยคำนึงถึงสภาพแวดล้อมที่เกิดการเกื้อกูลซึ่งกันและกัน มีการพัฒนาความรู้ความสามารถของผู้ดำเนินการเกษตรแบบผสมผสาน สร้างความสัมพันธ์ที่ดีในชุมชนให้เกิดความสามัคคี สร้างสรรค์สังคมให้เข้มแข็ง และสิ่งแวดล้อมเกิดความสมบูรณ์

1.5 หลักการของการเกษตรแบบผสมผสาน

ทำการเกษตรแบบผสมผสานมีหลักการที่สำคัญ 4 ประการ ดังนี้

1.5.1 การทำการเกษตรผสมผสานต้องมีการกิจกรรมการเกษตรตั้งแต่ 2 กิจกรรมขึ้นไป โดยการทำการเกษตรทั้ง 2 กิจกรรมนั้นต้องทำในพื้นที่และระยะเวลาเดียวกัน ซึ่งกิจกรรมเหล่านั้นประกอบด้วย การปลูกพืชและการเลี้ยงสัตว์ อาจผสมผสานระหว่างการปลูกพืชต่างชนิดหรือการเลี้ยงสัตว์ต่างชนิดกันได้

1.5.2 การเกื้อกูลประโยชน์ระหว่างกิจกรรมเกี่ยวข้องกับการเกษตรต่าง ๆ และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่มีอยู่ในระบบเกษตรแบบผสมผสาน เกิดขึ้นทั้งจากวงจรการใช้แร่ธาตุอาหารรวมทั้งอากาศและพลังงาน เช่น การหมุนเวียนใช้ประโยชน์จากมูลสัตว์ให้เป็นประโยชน์กับพืช และให้เศษพืชเป็นอาหารสัตว์ โดยที่กระบวนการใช้ประโยชน์จะเป็นไปทั้งทางตรงหรือทางอ้อม

1.5.3 มีความพอเพียง ยึดหลักการพึ่งตนเอง ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ผสมผสานกับภูมิปัญญาท้องถิ่นในการผลิต

1.5.4 ใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นให้เกิดประโยชน์สูงสุด มีความยั่งยืน ลดความเสี่ยงในการผลิต

1.6 รูปแบบการเกษตรแบบผสมผสาน

รูปแบบการเกษตรแบบผสมผสาน มีการดำเนินกิจกรรมที่หลากหลาย มีความแตกต่างกันในลักษณะของงานที่ปฏิบัติ ขึ้นอยู่กับองค์ประกอบต่างๆ ที่นำมาผสมผสานกัน ซึ่งการแบ่งรูปแบบของการเกษตรแบบผสมผสาน สามารถแบ่งได้ดังนี้

1.6.1 การแบ่งตามกิจกรรมที่ดำเนินอยู่เป็นหลัก

การแบ่งตามกิจกรรมที่ดำเนินอยู่เป็นหลัก แบ่งได้ดังนี้

1. การปลูกพืชแบบผสมผสาน เป็นการอาศัยหลักการความสัมพันธ์ระหว่างพืชกับพืช ระบบนิเวศตามธรรมชาติมาจัดการ และปรับใช้ในระบบการเกษตร กิจกรรมการผสมผสานของพืชมีอยู่หลายรูปแบบ ขึ้นอยู่กับสภาพพื้นที่ ความเหมาะสม ความชำนาญ ความต้องการของผู้ผลิต และรวมไปถึงการตลาด ค่านิยม ประเพณี และวัฒนธรรมในแต่ละท้องถิ่น หากมีความหลากหลายของพืชปลูกมากเท่าใด ก็จะสามารถเพิ่มเสถียรภาพให้กับระบบมากขึ้นเท่านั้น ซึ่งมีพืชสำคัญเป็นหลักดังนี้

1) การเกษตรแบบผสมผสานที่มีข้าวเป็นพืชหลัก โดยพื้นที่ทำการเกษตรส่วนใหญ่จะเป็นที่นา และทำการปลูกข้าวนาปีเป็นพืชหลัก การผสมผสานกิจกรรมต่างๆ เพื่อให้เกื้อกูลกันสามารถทำได้ในรูปแบบของพืชกับพืช เช่น การปลูกพืชตระกูลถั่ว พืชผัก พืชเศรษฐกิจอื่นๆ ก่อนหรือหลังฤดูการทำนา ระบบการปลูกพืชในนาข้าวมีความยั่งยืนมาช้านาน จะเห็นได้จากการปลูกข้าวในภาคกลางและภาคเหนือตอนล่าง ส่วนภาคใต้มีการปลูกตาลร่วมกับระบบการปลูกข้าว เป็นลักษณะการปลูกต้นตาลบนคันนาเป็นส่วนใหญ่ และมีบางส่วนที่ต้นตาลขึ้นอยู่ในกลางทุ่งนา เกษตรกรได้ทั้งผลผลิตข้าวและผลผลิตจากตาล ซึ่งอาจอยู่ในรูปของน้ำหวานที่นำมาเคี่ยวเป็นน้ำตาล ผลตาลอ่อน และผลตาลแก่นำมาใช้ทำขนม ต้นตาลที่มีอายุมากจะให้ผลผลิตลดลง สามารถแปรสภาพเนื้อไม้มาใช้ในอุตสาหกรรมก่อสร้างได้ เช่น ทำไม้กวาด และทำเฟอร์นิเจอร์ เป็นต้น

2) การเกษตรแบบผสมผสานที่มีพืชไร่เป็นพืชหลัก กิจกรรมการเกษตรส่วนใหญ่จะเป็นพืชไร่ ในลักษณะของการปลูกร่วมกัน เช่น การปลูกพืชตระกูลถั่วแซมในแถวพืชหลัก เช่น ข้าวโพด มันสำปะหลัง และฝ้าย เป็นต้น

3) การเกษตรแบบผสมผสานที่มีพืชผักเป็นพืชหลัก เป็นกิจกรรมการเกษตรที่ใช้พื้นที่น้อย และให้ผลผลิตในระยะเวลารวดเร็ว สามารถทำให้เกิดการผสมผสานในลักษณะพืชกับพืชทั้งรูปแบบการปลูกร่วม และการปลูกเหลื่อมฤดูกับพืชผักด้วยกันเอง หรือข้าว และพืชไร่ต่างๆ เช่น การปลูกหอมแดงกับผักชี การปลูกถั่วฝักยาวกับข้าวโพดหวาน การปลูกตึปลีกับผักชนิดต่างๆ (รูปที่ 1.10) เป็นต้น

รูปที่ 1.10 การปลูกผักต่างๆ แซมตึปลี
(ที่มา : פרקמל מולק)

4) การเกษตรแบบผสมผสานที่มีไม้ผลเป็นพืชหลัก เป็นการผสมผสานกิจกรรมด้านพืชกับพืช เช่น การปลูกมะพร้าวเป็นพืชหลักแซมด้วยโกโก้ ปลูกผักหวานป่าแซมในสวนลำไย และปลูกพืชผัก พืชตระกูลถั่วในแถวไม้ผล เป็นต้น

5) การเกษตรแบบผสมผสานที่มีไม้ป่าหลากหลายชนิดเป็นหลัก เป็นการผสมผสานสภาพแวดล้อมของป่า และสภาพแวดล้อมทางการเกษตรของคนเข้าด้วยกัน เกิดความเกื้อกูลกันด้านนิเวศวิทยา ของป่า มีการจัดสรรช่วงเวลาที่ปลูก พื้นที่ และพันธุ์ไม้ เพื่อพึ่งพาอาศัยกันในระบบนิเวศ ทั้งนี้อาจมีการปลูกพืช ในพื้นที่หลากหลายชนิดตามระดับความสูงและประโยชน์การใช้สอย ดังนี้

(1) **ระดับบน** เป็นการปลูกพืชไม้ยืนต้น อยู่ในระดับความสูงประมาณ 30 เมตร เช่น ตะแบก ประดู่ และสักทอง เป็นไม้สำหรับใช้สอยหรือทำที่อยู่อาศัยเป็นหลัก

(2) **ระดับสูง** เป็นการปลูกพืชเศรษฐกิจ อยู่ในระดับความสูงประมาณ 20 เมตร เช่น มะพร้าว หมาก และสะตอ เป็นไม้สำหรับบริโภคเป็นหลัก

(3) **ระดับปานกลาง** เป็นการปลูกพืชพื้นบ้านและพืชป่าที่ชอบร่มเงา อยู่ในระดับความสูง ประมาณ 7-10 เมตร เช่น มังคุด ลำสาต ลองกอง ประดู่ และขี้เหล็ก เปลือกต้นประดู่มีสรรพคุณเป็น ยาสมานนวดแผล ส่วนขี้เหล็กใช้ทำเป็นอาหาร ใช้แก้อาการท้องผูก บำรุงโลหิต บำรุงน้ำดี ทำให้เจริญ อาหาร เป็นต้น

(4) **ระดับต่ำ** เป็นการปลูกพืชไม้ผลทรงพุ่ม อยู่ในระดับความสูงประมาณ 3-5 เมตร เช่น มะละกอ แคน และมะรุ้ม เป็นต้น ใช้สำหรับเป็นอาหาร

(5) **ระดับล่าง** เป็นการปลูกพืชไม้พุ่มและพืชผัก เช่น มะเขือพวง มะอึก กาแฟ ผักหวานป่า และชะอม เป็นต้น ใช้สำหรับเป็นอาหาร

(6) **ระดับหน้าดิน** เป็นการปลูกพืชพื้นบ้านยืนต้นหรือพืชล้มลุก เช่น ยี่ห่วย กะเพรา โหระพา และแมงลัก ใช้สำหรับเป็นอาหาร

(7) **ระดับผิวดิน** เป็นการปลูกพืชผักกินใบ ผล ลำต้น อาจเป็นพืชผักอายุสั้นหรือพืชยืนต้น ข้ามปีก็ได้ เช่น ผักกูด ผักแพว และอ่อมแซบ ใช้สำหรับเป็นอาหาร

(8) **พืชเถาเลื้อย** เป็นพืชผักที่กินได้ทั้งลำต้น ใบ ผล และอยู่อาศัยกับไม้หลัก เช่น ผักบุ้ง บวบก พริกไทย ตำลึง และมะระขี้นก เป็นต้น

(9) **ไม้ล้มลุกที่มีเหง้าหรือลำต้นอยู่ใต้ดิน** เช่น ข่า จิง กระชาย ไพล ตะไคร้ และบุก ใช้สำหรับเป็นอาหาร

(10) **พืชในน้ำ** เป็นทั้งพืชอาหาร พืชใช้สอยและไม้ประดับ เช่น แห้ว บัว คล้า ผักแขยง และ พูลูควา เป็นต้น